

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّرْفَ أُمُّ الْعُلُومِ وَالتَّحْوِ أَبُوهَا

الصَّرْفُ

Сарф фани ўзакдан феъллар ва исмлар яшашни ўргатади.

Араб тилида оғиздан чиққан калима уч қисмга бўлинади.

1. Феъл.

2. Исм.

3. Ҳарф.

Ҳарфни иншоаллоҳ наҳв дарсликларида ўрганамиз.

Феъл

Бир иш ҳаракатни ҳосил бўлиши ва уни қайси замонда ҳосил бўлганига далолат қилган калима феъл, деб аталади. Феъллар учта замонда бўлади .

1. Ўтган замон феъли; ёзди, урди.

2. Ҳозирги замон феъли; ёзпти, уряпти.

3. Келаси замон феъли; ёзади, уради.

Феъллар уч шахсда бўлади;

1. Шахс — مُتَكَلِّمٌ — сўзловчи.

2. Шахс — مُخَاطَبٌ — тингловчи.

3. Шахс — غَائِبٌ — ўзга.

Ҳамда;

مُذَكَّرٌ — эркакларга хос.

مُؤَنَّثٌ — аёлларга хос.

Ва яна:

مُفْرَدٌ — бирлик

تَشْنِيبٌ — иккилик

جَمْعٌ — кўплик

Ўзак

Араб тилида иш ҳаракатни номини билдирган калима, масдар яъни ўзак дейилади.

Масдарни охиридаги – ...моқ, ...иш қўшимчалари орқали ажратиб олинади.

Масалан: урмоқ, ёзмоқ, юриш, югириш, каби.

Масдардан 7 хил феъл ва 5 хил исм ясалади.

Феъллар 7 хил бўлади

1. Мозий – ўтган замон феъли.
2. Музорий – ҳозирги ва келажак замонга далолат қилади.
3. Феъли жаҳд – ўтган замонда иш ҳаракатини бажарилмаганига далолат қилади.
4. Феъли нафи – ҳозир ва келажак замонда иш-ҳаракатни бажарилмаётганига далолат қилади.
5. Ломли амр – ғоиб ва мутакаллимга буйруқ.
6. Ломсиз амр – мухотобни ўзига буйруқ.
7. Наҳий ҳозир – ўша заҳоти бир иш ҳаракатдан қайтариш .

Ўтган замон феъли – فعل ماضى

У урди, учинчи шахс, ғоиб – ضَرَبَ

У иккови урди, учинчи шахс, ғоиб – ضَرَبَا

Улар урдилар, учинчи шахс, ғоиб – ضَرَبُوا

У аёл урди, учинчи шахс, ғоиб – ضَرَبَتْ

У икки аёл урди, учинчи шахс, ғоиб – ضَرَبَتَا

У аёллар урдилар, учинчи шахс, ғоиб – ضَرَبْنَ

Сен урдинг, иккинчи шахс, мухотаб – ضَرَبْتَ

Сен икковинг урдинг, иккинчи шахс, мухотаб – ضَرَبْتُمَا

Сизлар урдингизлар, иккинчи шахс, мухотаб – ضَرَبْتُمْ

Сен аёл урдинг, иккинчи шахс, мухотаб – ضَرَبْتِ

Сен икки аёл урдинг, иккинчи шахс, мухотаб – ضَرَبْتُمَا

Сиз аёллар урдингизлар, иккинчи шахс, мухотаб – ضَرَبْتُنَّ

Мен урдим, биринчи шахс мутакаллим – ضَرَبْتُ

Биз урдик, биринчи шахс, мутакаллим – ضَرَبْنَا

Ҳозирги ва келажак замон феъли – فعل مضارع

У уряпти, уради – يَضْرِبُ

У иккови уряпти, уради – يَضْرِبَانِ

Улар уряптилар, урадилар – يَضْرِبُونَ

У аёл уряпти, уради – تَضْرِبُ

У икки аёл уряпти, уради – تَضْرِبَانِ

У аёллар уряптилар, урадилар – يَضْرِبْنَ

Сен уряпсан, урасан – تَضْرِبُ

Сен икквинг уряпсан, урасан – تَضْرِبَانِ

Сизлар уряпсизлар, урасизлар – تَضْرِبُونَ

Сен аёл уряпсан, урасан – تَضْرِبِينَ

Сен икки аёл уряпсан, урасан – تَضْرِبَانِ

Сиз аёллар уряпсизлар, урасизлар – تَضْرِبْنَ

Мен уряпман, ураман – أَضْرِبُ

Биз уряпмиз, урамиз – نَضْرِبُ

Булар музораат ҳарфларидир – ا، ن، ت، ي

Ўтган замонда иш ҳаракатни бажарилмаганига далолат қилади – فعل جحد

У урмади – لَمْ يَضْرِبْ

У иккови урмади – لَمْ يَضْرِبَا

Улар урмадилар – لَمْ يَضْرِبُوا

У аёл урмади – لَمْ تَضْرِبْ

У икки аёл урмади – لَمْ تَضْرِبَا

У аёллар урмадилар – لَمْ يَضْرِبْنَ

Сен урмадинг – لَمْ تَضْرِبْ

Сен икковинг урмадинг – لَمْ تَضْرِبَا

Сизлар урмадинглар – لَمْ تَضْرِبُوا

Сен аёл урмадинг – لَمْ تَضْرِبِي

Сен икки аёл урмадинг – لَمْ تَضْرِبَا

Сиз аёллар урмадинглар – لَمْ تَضْرِبْنَ

Мен урмадим – لَمْ أَضْرِبْ

Биз урмадик – لَمْ نَضْرِبْ

لَمْ – қўшимчаси музорий феъллини аввалида келади ва бу феълни охирини сукун қилади. 7 та сийғада нуннинг тушиб қолиши сукундан ўринбосар бўлади. Ғоибнинг муаннас кўплигида ва мухотабни муаннас кўплигида нун тушмайди.

Ҳозирги ва келажак замонда иш ҳаракатини бажарилмаслиги – فعل نفى

У урмаяпти, урмайди – لَا يَضْرِبُ

У иккови урмаяпти, урмайди – لَا يَضْرِبَانِ

Улар урмаяптилар, урмайдилар – لَا يَضْرِبُونَ

У аёл урмаяпти, урмайди – لَا تَضْرِبُ

У икки аёл урмаяпти, урмайди – لَا تَضْرِبَانِ

У аёллар урмаяптилар, урмайдилар – لَا يَضْرِبْنَ

Сен урмаяпсан, урмайсан – لَا تَضْرِبُ

Сен икковинг урмаяпсан, урмайсан – لَا تَضْرِبَانِ

Сизлар урмаяпсизлар, урмайсизлар – لَا تَضْرِبُونَ

Сен аёл урмаяпсан, урмайсан – لَا تَضْرِبِينَ

Сен икки аёл урмаяпсан, урмайсан – لَا تَضْرِبَانِ

Сиз аёллар урмаяпсизлар, урмайсизлар – لَا تَضْرِبْنَ

Мен урмаяпман, урмайман – لَا أَضْرِبُ

Биз урмаяпмиз, урмаймиз – لَا نَضْرِبُ

Ғоиб ва мутакаллимга бир ишни қилишликка буйруқ – امر بالام

У урсин – لِيَضْرِبْ

У иккови урсин – لِيَضْرِبَا

Улар урсинлар – لِيَضْرِبُوا

У аёл урсин – لِيَتَضْرِبْ

У икки аёл урсин – لِيَتَضْرِبَا

У аёллар урсинлар – لِيَتَضْرِبْنَ

Мен урай – لَأَضْرِبُ
Биз урайлик – لَنَضْرِبُ

Мухотабга буйруқ – امر بي لام

Ур – اضْرِبْ
Икковинг ур – اضْرِبَا
Уринглар – اضْرِبُوا
Сен аёл ур – اضْرِبِي
Сен икки аёл ур – اضْرِبَا
Сиз аёллар уринглар – اضْرِبْنَ

Бир иш ҳаракатдан қайтариқ – نهى حاضر

Урма – لَا تَضْرِبْ
Сен икковинг урма – لَا تَضْرِبَا
Сизлар урманглар – لَا تَضْرِبُوا
Сен аёл урма – لَا تَضْرِبِي
Сен икки аёл урма – لَا تَضْرِبَا
Сиз аёллар урманглар – لَا تَضْرِبْنَ
У урмасин – لَا يَضْرِبْ
У иккови урмасин – لَا يَضْرِبَا
Улар урмасинлар – لَا يَضْرِبُوا
У аёл урмасин – لَا تَضْرِبْ
У икки аёл урмасин – لَا تَضْرِبَا
У аёллар урмасинлар – لَا يَضْرِبْنَ
Мен урмай – لَا أَضْرِبْ
Биз урмайлик – لَا نَضْرِبْ

Исм

1. Бажарувчини исми – اسم فاعل

Урувчи – ضَارِبٌ

Икки урувчи – ضَارِبَانِ

Урувчилар – ضَارِبُونَ

Урувчи аёл – ضَارِبَةٌ

Урувчи икки аёл – ضَارِبَتَانِ

Урувчи аёллар – ضَارِبَاتٌ

2. Қилинмишнинг исми – اسم مفعول

Урилган – مَضْرُوبٌ

Урилган икки киши – مَضْرُوبَانِ

Урилган кишилар – مَضْرُوبُونَ

Урилган аёл – مَضْرُوبَةٌ

Урилган икки аёл – مَضْرُوبَتَانِ

Урилган аёллар – مَضْرُوبَاتٌ

3. Исм замон ва макон – اسم زمان ومكان

Уриладиган жой ва вақт – مَضْرُوبٌ

Уриладиган 2 жой ва вақт – مَضْرُوبَانِ

Уриладиган жойлар ва вақтлар – مَضَارِبٌ

4. Асбоб исми – اسم آلت

Урадиган асбоб – مِضْرَابٌ

Урадиган 2 асбоб – مِضْرَبَانِ

Урадиган асбоблар – مِضَارِيبٌ

5. Бир ишни бошқалардан афзалроқ бажарувчини исми – اسم تفضيل

أَضْرَبُ – Ургувчироқ
 أَضْرَبَانِ – Икки ургувчироқ
 أَضْرَبُونَ – Ургувчироқлар
 ضَرْبِي – Ургувчироқ бир аёл
 ضَرْبِيَانِ – Ургувчироқ икки аёл
 ضَرْبِيَاتٌ – Ургувчироқ аёллар

Калимадаги аслий ва зиёда ҳарфлар

Араб тилида калималарнинг асл ҳарфларига қўйидаги ўн ҳарфдан бир ёки бир нечтаси қўшилиши орқали, туб маънода бир-бирига яқин, хилма-хил шаклдаги калималар келиб чиқади.

أَلْيَوْمَ تَنْسَاهُ – а, л, й, в, м, т, н, с, а, ҳ

Масалан биз قَلَمٌ (қалам) калимасига م ва ة қўшимча ҳарфни қўшсак шакли ва маъноси ўзгариб, مِقْلَمَةٌ калимаси келиб чиқади. Ана шунинг учун مِقْلَمَةٌ калимасидаги م ва ة ҳарфлари қўшимча яъни зоида ҳарфлари деб, قَلَمٌ ҳарфлари эса аслий ҳарфлар, деб юритилади. Аслий ҳарфларни зоидалардан ажратиш олиш учун فَعَلَ калимасини қолип қилиб олинган. Ана шу қолипга биноан калималарнинг аслий ҳарфларини биринчисини ف, иккинчисини ع, учинчисини ل, билан белгилаб, ҳарфларни ҳаракатини ҳам айнан кўчирилади.

ضَرَبَ يَضْرِبُ اضْرَبْ مَضْرِبَةٌ
 فَعَلَ يَفْعَلُ افْعَلْ مَفْعَلَةٌ

Масалан مَكْتَبَةٌ (кутубхона) калимасини асли ҳарфларини зоидаларидан ажратиш олиш учун уни مَفْعَلَةٌ қолипига соламыз.

مَكْتَبَةٌ – مَفْعَلَةٌ

бу ерда ف ع ل нинг баробарида жойлашган ҳарфларгина аслийдир. Демак مَكْتَبَةٌ калимасининг аслий ҳарфлари ت, ب, ҳарфлари бўлиб, зоидалар م ва ة дир.

Масалан;

أَفْعَلَ افْتَعَلَ اِفْعَالَ مَفْعُولٌ
 أَكْرَمَ اكْتَسَبَ إِسْلَامٌ مَشْهُورٌ

Қўшимча: Агар феъл ёки калиманинг аслий ҳарфлари тўртта бўлса, у ҳолда **فعل** га битта **ل** қўшилади, натижада **فَعَّلَ** бўлади.

Мисоли.

فَعَّلَ فَعَّلَ فَعَّلَ
دَخَرَجَ دَخَرَجَ شَفَّشَفَ

Феълларнинг боблари

Араб тилида феъллар 22 бобда бўлиб, ана шу 22 боб тўрт турга бўлинади.

1. Сулосий мужаррад – қўшимчасиз уч ҳарфли феъллар.
2. Сулосий мазид – қўшимчали уч ҳарфли феъллар.
3. Рубоъий мужаррад – қўшимчасиз тўрт ҳарфли феъллар.
4. Рубоъий мазид – қўшимчали тўрт ҳарфли феъллар.

(1- Тур) сулосий мужаррадни олти боби

1	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	ضَرَبَ	يَضْرِبُ	اِضْرِبْ
2	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	كَتَبَ	يَكْتُبُ	اُكْتُبْ
3	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	فَتَحَ	يَفْتَحُ	اِفْتَحْ
4	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	عَلِمَ	يَعْلَمُ	اِعْلَمْ
5	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	نَعِمَ	يَنْعِمُ	اِنْعِمْ
6	فَعَلَ	يَفْعَلُ	اِفْعَلْ	شَرُفَ	يَشْرُفُ	اُشْرُفْ

Сулосий мужаррад феълларининг ўзаги аниқ, муайян бир қолипда келмайди. Уларни фақат луғат китоблари орқали ёд олинади.

Мисоллари;

Урмоқ – **ضَرَبَ**

Ёзмоқ – **كِتَابَةً**

Ўтирмоқ – **جُلُوسًا**

Маълум ва мажҳул феъллар

Феъллар маълум (аниқ) ва мажҳул (ноаниқ)га бўлинади.

Аниқ феълларда бажарувчи шахс аниқ бўлади.

Масалан:

1 – **كَتَبَ مُحَمَّدٌ الْمَكْتُوبَ**

2 – **أَنْتَ شَرَبْتَ الشَّايَ**

Биринчи мисолда иш ҳаракатни бажарувчи Маҳмуд, иккинчисида сен, учинчисида эса мен бўлди. Булар аниқ маълум феъллардир.

Мажҳул феълларнинг бажарувчиси ноаниқ бўлиб, фақатгина қилинмиши аниқ бўлади. Масалан:

Мактуб ёзилди – كُتِبَ الْمَكْتُوبُ

Чой ичилди – شُرِبَ الشَّايُ

Эшик очилди – فُتِحَ الْبَابُ

Маълумки феълларни мажҳулга айлантириш учун мозийда аввалги ҳарфни замма, охиридан олдинги ҳарфни касра қилинади. Музорийда ҳарфи музораатни замма қилинади, охиридан олдинги ҳарфни фатҳа қилинади.

Мажҳул феъллар сулосий мужарраднинг олти бобида бир хил келади.

ضُرِبَ	يُضْرَبُ
كُتِبَ	يُكْتَبُ
فُتِحَ	يُفْتَحُ
عُلِمَ	يُعَلَّمُ
نُعِمَ	يُنْعَمُ
شُرِفَ	يُشْرَفُ

Амр олиш қонидаси

Амр феълларини музорийнинг мухотабини олти сийфасидан икки йўлга бинаоан олинади.

1. Ҳарфи музораатни туширилади.
2. Охирини сукун қилинади.

تَضْرِبُ ضَرِبَ اضْرِبْ
تَضْرِبَانِ ضَرِبَا اضْرِبَا
تَضْرِبُونَ ضَرَبُوا اضْرِبُوا
تَضْرِبِينَ ضَرَبِي اضْرِبِي
تَضْرِبَانِ ضَرِبَا اضْرِبَا
تَضْرِبْنَ ضَرَبْنَ اضْرِبْنَ

Биринчи ҳарф сукунли бўлгани учун бир алифи васлияни олиб келинади. Агар феълнинг музорисидаги ўрта ўзаги яъни **فَعَلَ** нинг **ع** ни муқобилидаги ҳарфни ҳаракати заммалик бўлса алифи васлияни замма қилинади. Масалан **اَكْتُبُ** ёз.

Қолган икки ҳолатда васлий алиф касра бўлади. Масалан **اِفْتَحْ**, **اِضْرِبْ** каби.

Муаннас мухотаб кўпликни нундан бошқа нунларни тушиши сукунни ўрнини босади.

Замон ва макон исмларини яшаш

Сулосий мужарраднинг исми замон маконини олишда **فَعَلَ** ни **ع** га эътибор берилади. Агар **ع** касралик бўлса **ع** нинг муқобилидаги ҳарфни касра қилинади.

Масалан **حَلَسَ يَجْلِسُ مَجْلِسٌ** каби.

Агар **ع** ни муқобилидаги ҳарф, музорийда заммалик ёки фатҳалик бўлса **ع** ни муқобилидаги ҳарф фатҳалик бўлади.

Масалан:

مَكْتَبٌ يَكْتُبُ كَتَبَ Мактаб –
مَعْلَمٌ يَعْلَمُ عَلِمَ Белги –

Сулосий мужаррадаги **فَعَلَ** ни **ف** си баробаридаги ҳарф **و** бўлса замон ва макон исмлари фақат касра билан олинади.

Масалан

وَضَعُ وَضَعُ مَوْضِعٌ
وَلَدَ وَلَادَةٌ مَوْلَدٌ

Огоҳлантириш:

مِفْعَالٌ вазнидаги исми олат, катта ҳажмдаги нарсани билдиради

مِفْعَلٌ вазнидаги исми олат эса, кичик ҳажмдаги нарсани билдиради.

Масалан:

Катта калит – مِفْتَاحٌ

Кичкина калит – مِفْتَحٌ

Бундан ташқари исми олатлар مَفْعُلٌ вазнида ҳам келади.

Келича сопи – مَدْقٌ

Элак – مَنخُلٌ

Яна ҳозирги замон исми олатлари فَعَّالَةٌ вазнида келади.

Велосипед – دَرَّاجَةٌ

Трактор – حَرَّارَةٌ

Автамабил – سَيَّارَةٌ

Музлатгич – ثَلَّاجَةٌ

Машқ

Ўлтирмоқ – جُلُوسٌ

Ёзмоқ – كِتَابَةٌ

Очмоқ – فَتْحٌ

Билмоқ – عِلْمٌ

Ўзакларидан еттита феъл ва бешта исмни луғат китоби ёрдамида ясанг.

(2-тур) сулосий мазид феъллари

Сулосий мазид феъллари 12 та бобда келади

	أَفْعَلٌ	يُفْعِلُ	أَفْعَلٌ	1
	فَعَّلَ	يُفَعِّلُ	أَفْعَلٌ	2
تَفَعَّلَ	فَعَّلَ	يُفَعِّلُ	أَفْعَلٌ	3
فَعَّلَ	مُفَاعَلَةٌ	فَاعِلٌ	يُنْفَعِلُ	4
	إِنْفَعَالٌ	إِنْفَعِلُ	يُنْفَعِلُ	5
	إِفْتِعَالٌ	إِفْتَعِلُ	يَفْتَعِلُ	6
	تَفَعَّلُ	تَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلُ	7
	تَفَاعُلٌ	تَفَاعُلٌ	يَتَفَاعَلُ	8

8	أَفْعَلٌ	يَفْعُلُ	أَفْعَلٌ	إِفْعَالٌ
9	إِفْعَالٌ	يَفْعَالٌ	أَفْعَالٌ	إِفْعِيَالٌ
10	إِسْتَفْعَلٌ	يَسْتَفْعِلُ	إِسْتَفْعِلُ	إِسْتَفْعَالٌ
11	إِفْعَوَعَلٌ	يَفْعَوَعِلُ	إِفْعَوَعِلُ	إِفْعِيَعَالٌ
12	إِفْعَوَلٌ	يَفْعَوَلُ	إِفْعَوَلُ	إِفْعَوَالٌ

Сулосий мазидларни мажхул ҳолда келиши

1	أَفْعِلٌ	يُفْعِلُ
2	فُعْلٌ	يُفْعَلُ
3	فَوَعِلٌ	يُفَاعِلُ
4	أُفْعِلٌ	يُفْعَلُ
5	أَفْعِلٌ	يُفْعَلُ
6	تُفْعِلُ	يُتْفَعَلُ
7	تُفَوَعِلُ	يُتْفَاعِلُ
8	أَفْعَلٌ	يُفْعَلُ
9	أَفْعَوَلٌ	يُفْعَالُ
10	أُسْتَفْعِلُ	يُسْتَفْعَلُ
11	أَفْعَوَعِلُ	يُفْعَوَعَلُ
12	أَفْعَوَلٌ	يُفْعَوَلُ

(3-Тур) Рубоъий мужаррад феъли

1	فَعْلَلٌ	يُفْعَلِلُ	فَعْلِلٌ	فَعْلَلَةٌ	فَعْلَالٌ
---	----------	------------	----------	------------	-----------

Мажхули:

فَعْلِلٌ	يُفْعَلِلُ
----------	------------

(4-Тур) Рубоъий мазид феъллари

1	تَفْعَلَلٌ	يَتَفْعَلَلُ	تَفْعَلَلٌ	تَفْعَلِلُ
2	إِفْعَنْلَلٌ	يَفْعَنْلِلُ	إِفْعَنْلِلُ	إِفْعَنْلَالٌ
3	إِفْعَلَلٌ	يَفْعَلِلُ	إِفْعَلِلُ	إِفْعَلَالٌ

Мажхули:

تَفَعَّلَ تَفَعَّلَ
 أَفْعَلَّ أَفْعَلَّ
 يُفَعِّلُ يُفَعِّلُ

Исми фоил ва исми мафъул

Сулоси мазид, рубоъий мужаррад ва рубоъий мазидларнинг исми фоилини олиш учун:

Биринчи: Музорий феълидаги ҳарфи музораъатни тушириб, ўрнига заммалик мимни келтирилади.

Иккинчиси: Охиридан олдинги ҳарфни касра, феълнинг охирини танвин қилинади. Мисоллари:

يُفَعِّلُ يُفَعِّلُ مُفَعِّلٌ مُفَعِّلٌ
 يُقَبِّلُ يُقَبِّلُ مُقَبِّلٌ مُقَبِّلٌ

Исми фоилни исми мафъулга айлантириш учун охиридан олдинги ҳарфни фатҳа қилинади.

Мисоллари:

يُقَبِّلُ يُقَبِّلُ مُقَبِّلٌ مُقَبِّلٌ

Сулосий мазидни 8- ва 9-бобларидан фақат исми фоил олинади холос, исми мафъулни эмас. Мисоли:

يُخَمِّرُ يُخَمِّرُ مُخَمِّرٌ مُخَمِّرٌ

Қўшимча: Сулосий мужаррадан бошқа бобларда исми замон ва макон, исми олат ва исми тафзил сийғалари келмайди.

Исми мафъул – исми мафъул, исми замон ва макон ва масдар ўрнида ишлатилади.

Сулосий мазидлар

- 1) إِكْرَامٌ – ҳурмат қилмоқ
- 2) تَعْلِيمٌ – таълим бериоқ
- 3) مُسَابَقَةٌ – мусобақа қилмоқ
- 4) إِنْقِلَابٌ – оғдарилмоқ
- 5) اكْتِسَابٌ – касб қилмоқ
- 6) تَعْلَمُ – таълим олмоқ
- 7) تَمَارُضٌ – ўзини касалликка солмоқ
- 8) إِحْمِرَارٌ – қизармоқ
- 9) إِحْمِيرَارٌ – қип-қизармоқ

чиқариб олмоқ – اسْتَخْرَاجُ* (10)

букчаймоқ – احْدِثْ اَبْ* (11)

тез юрмоқ – اَجْلَوْاْ* (12)

Рубоъий мужаррад

юмалатмоқ – دَخَرَجْ*

Рубоъий мазидлар

юмаламоқ – تَدَخَّرُجْ*

гуллаб – яшнамоқ – اَبْرُنْشَاقْ*

ҳотиржам бўлмоқ – اَطْمَأَنَّانْ*

Қўшимча

8-боб احْمَرَّ* ни муаннас ғоиби кўплигида бўлиб, ора очилади.

يَحْمَرُّ* ни муаннас ғоиби кўплигида ҳам йَحْمَرُّ* бўлиб, ора очилади.

9-боб اِحْمَارُّ* ни муаннас кўплиги اِحْمَارَرُّ* бўлади, يَحْمَارُّ* да эса, يَحْمَارَرُّ* бўлади.

Соғлом ва касал феъллар

Саҳиҳ ва мўътал феъллар:

Сарф фанида исмлар ва феъллар ўзининг муайян вазнида бўлиши учун аслий ўзак ҳарфларнинг иккитаси бир хил бўлмаслиги ва ҳарф иллат (яъни касал ҳарфлардан) ҳоли бўлиши шарт.

Иллат ҳарфлар – тажвид фанида (чўзилувчи) бўлган و، ا، ي ҳарфларидир.

Агар исмлар ва феълларнинг ўзак ҳарфларидан иккитаси бир хил бўлса, ёки бир ва икки иллат ҳарфидан таркиб топган бўлса, у ҳолда тўртта эълол яъни (иллатли) қилиш қонунига кўра талаффузда айтилиши қийин бўлгани учун ўзининг хос вазнидан бошқасига ўзгартирилади.

Тўртта эълол қонунлари

1. Идғом – бир ҳарфни иккинчисига кириштириш;

فَرَّ* нинг асли فَرَرَّ* эди (қочди)

مَدَّ нинг асли مَدَّ эди (чўзди)

مَدَّ нинг асли مَدَّد эди (мадад бермоқ)

Юқоридаги мисолларда икки ҳарф бир жинсда бўлиб, айтишга қийин бўлгани учун идғом қилинади.

2. Қалб – бир ҳарфни бошқасига алмаштириш;

قَالَ нинг асли قَوْلَ эди (айтди)

جَاءَ нинг асли جِيَّ эди (келди)

بَاعَ нинг асли بَيَّعَ эди (сотди)

Юқоридаги мисолларда талаффуз қилиш қийин бўлгани учун «вов»ни ва «йо» ни алифга қалб қилинди.

3. Таскин – сукун қилиш;

يَرْمِي нинг асли يَرْمِيْ эди (отади)

يَيْكِي нинг асли يَيْكِيْ эди (йиғлайди)

يَرْوِي нинг асли يَرْوِيْ эди (ривоят қилади)

4. Ҳазф – бир ҳарфни тушириб қолдириш;

يَنْتَبُ нинг асли يَنْتَبُ эди (сакрайди)

يَضَعُ нинг асли يَوْضَعُ эди (қўяди)

خَذَ нинг асли اُتْخَذَ эди (ол)

كُلَ нинг асли اُكُلَ эди (егин)

Ўтган 22 боб соғлом ва иллатли бўлиш юзасидан 7 қисмга бўлинади;

1. Саҳиҳ – соғлом.

فَعَلَ қолипнинг муқобилидаги феълда икки ҳарфи бир хил бўлмаса ва ҳарфи иллатлардан ҳоли бўлса, саҳиҳ дейилади.

ضَرَبَ، يَضْرِبُ، جَلَسَ، يَجْلِسُ، كَتَبَ، يَكْتُبُ

2. Музоъаф – икки баробар ошириш.

فَعَلَ нинг عни ва لи баробарида икки ҳарф бир жинсдан бўлса, музоъаф дейилади. Мисол;

فَرَّ، يَفِرُّ، مَدَّ، يَمْدُدُّ، مَسَّ، يَمَسُّ

3. Мисол – саҳиҳга ўхшаш.

فَعَلَ ни ف сени баробаридаги ҳарф иллатли бўлса мисол, дейилади. Мисол;

وَتَبَ، يَتَبُّ، وَضَعَ، يَضَعُ، وَقَعَ، يَقَعُ

4. Ажваф – ғовак.

فَعَلَ нинг ع ни баробарида ҳарфи иллат бўлса ажваф, дейилади, мисол;

قَالَ يَقُولُ، جَاءَ يَجِيئُ، خَافَ يَخَافُ

5. Ноқис – қисқа

فَعَلَ нинг ل мини баробарида ҳарфи иллат бўлса ноқис, дейилади. Мисол;

رَمَى، يَرْمِي، بَكَى، يَبْكِي، بَقَى، يَبْقَى

6. Лафиф – жамланган.

فَعَلَ нинг ع ни ва ل и баробарида иллат ҳарфлари бўлса, лафиф дейилади. Мисол;

رَوَى، يَرْوِي

7. Мултавий – ўралган.

فَعَلَ нинг ف си ва ل и баробарида ҳарфи иллат келса, мултавий, дейилади. Мисол:

وَحَى، يَحْيِ، وَفَى، يَقِي

Биз саҳиҳ феълларни юқорида ўргандик, энди музоъаф феълларни ўрганамиз.

Музоъаф феъллар

Музоъафларни 7 та феъл ва 5 та исмда келиш ҳолатлари билан танишамиз.

Ломсиз амр уч ҳолатда келади.

اِفْرَ، فِرَ، فَرَّ.

Феъли жаҳд ҳам уч ҳолатда келади.

لَمْ يَفِرْ، لَمْ يَفِرْ، لَمْ يَفِرْ

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امر بالام	نهي	اسم	زمان
فَرَّ	يَفِرُّ	فَارٌّ	لَمْ يَفِرْ	لَا يَفِرُّ	لِيَفِرَّ	لَا تَفِرَّ	مَفَرٌّ	
فَرَّ	يَفِرُّ	فَارَّانِ	لَمْ يَفِرَّا	لَا يَفِرَّانِ	لِيَفِرَّا	لَا تَفِرَّا		
مَفَرَّانِ								
فَرُّوا	يَفِرُّونَ	فَارُّونَ	لَمْ يَفِرُّوا	لَا يَفِرُّونَ	لِيَفِرُّوا	لَا تَفِرُّوا		
مَفَارُّ								
فَرَّتْ	تَفِرُّ	فَارَّةٌ	لَمْ تَفِرَّ	لَا تَفِرُّ	لِتَفِرَّ	لَا تَفِرِّي		
اسم آلت								
فَرَّتَا	تَفِرَّانِ	فَارَّتَانِ	لَمْ تَفِرَّا	لَا تَفِرَّانِ	لِتَفِرَّا	لَا تَفِرَّا		
مَفَرَّانِ								

فَارَاتٌ	لَمْ يَفْرَنْ	لَا يَفْرَنْ	لِيَفْرَنْ	لَا يَفْرَنْ
مَفْعُول	لَمْ تَفِرَّ	لَا تَفِرَّ	امري لام	لَا يَفِرَّ
مَفْرُورٌ	لَمْ تَفِرَّا	لَا تَفِرَّانِ	فِرَّ	لَا يَفِرَّا
اسم تفضل	مَفْرُورَانِ	لَمْ تَفِرُّوا	فِرَّا	لَا يَفِرُّوا
مَفْرُورُونَ	لَمْ تَفِرُّوا	لَا تَفِرُّونَ	فِرُّوا	لَا تَفِرُّوا
مَفْرُورَةٌ	لَمْ تَفِرَّا	لَا تَفِرَّانِ	فِرِّي	لَا تَفِرَّا
مَفْرُورَتَانِ	لَمْ تَفِرَّانِ	لَا تَفِرَّانِ	فِرَّا	لَا يَفِرَّانِ
مَفْرُورَاتٌ	لَمْ أَفِرَّ	لَا أَفِرُّ	أَفِرُّ	لَا أَفِرُّ
مَفْرُورَاتٌ	لَمْ تَفِرَّ	لَا تَفِرَّ	امر بالام	لَا تَفِرَّ
مَفْرُورَاتٌ	لَمْ تَفِرَّ	لَا تَفِرَّ	لَا تَفِرَّ	لَا تَفِرَّ
لِنَفِرَّ				

Музоъаф феълларининг сулосий мужарраднинг 6 бобида кўра келмиш ҳолатлари:

فِرَّ (а) (и)	يَفِرُّ	فِرَارٌ	қочмоқ
مَدَّ (а) (у)	يَمُدُّ	مَدَدٌ	чўзмоқ
مَسَّ (и) (а)	يَمَسُّ	مَسٌّ	ушламоқ, тегмоқ

1. Музоъаф феълларида فعل нинг ع и ҳаракати мозийда икки хил – фатҳа ва касра бўлади:

Идгом қилинганда

- 1) ҳолат. فَرَّ
- 1) ҳолат. مَدَّ
- 2) ҳолат. مَسَّ

Ора очилганда

- فَرَرَنَ
- مَدَدَنَ
- مَسَسَنَ

2. Музоъаф феълларида فعل нинг ع и ҳаракати музорийда уч хил ҳолатда – касра, замма, фатҳа бўлади.

Идғом қилинганда

Ора очилганда

1-ҳолат يَفْرُ

يَفْرُ

2-ҳолат يَمْدُ

يَمْدُ

3-ҳолат يَمْسُ

يَمْسُ

Биз музоъаф феълларини ахтариб, луғат китобларига муурожаат қилганимизда мозий феълидан кейин (а,и) (а,у) (и,а) ҳарфлари келганини кўрамыз. Бунда аввалги ҳарф мозийнинг ўрта ўзаги ҳаракатини билдирса, кийинги ҳарф музорийни ўрта ўзагини ҳаракатини билдиради.

ماضي

مضارع

فَرَّ (а,и)

يَفْرُ

مَدَّ (а,у)

يَمْدُ

مَسَّ (и,а)

يَمْسُ

Қўшимча: музоъафларда исми замон ва макон баъзида келиш ҳолатлари: حَلَّ (а,у) ечмоқ.

مَحَلَّ - ўрин

2- مَحَلَّان - ўрин

مَحَلَّات, مَحَلَّات - ўринлар

Музоъафларда исми олатни баъзида келиш ҳолатлари:

قَصَّ (а,у) қисқа қилмоқ

مِقَصَّ - қайчи

2-та қайчи - مِقَصَّان

مِقَصَّات, مِقَصَّات - қайчилар

Машқ

Сиз қуйидаги музоъафлардан 7 та феъл ва 5 та исм ясанг*****

قَصَّ (а,у) қисқа қилмоқ

شَدَّ (а,и) кучли мустаҳкам бўлмоқ

مَسَّ (и,а) ушламоқ

Мисол феъллари

Мисолларнинг 7та феъл ва 5та исмда келиш ҳолатлари.

وَنَبَّ сакрамоқ

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امر بالام نهى
اسم زمان					
وَتَبَّ	يَتَبُّ	وَائِبٌ	لَمْ يَتَبْ	لَا يَتَبُّ	لِيَتَبْ لَا تَتَبْ
وَتَبَّ	مَوْتَبٌ				
وَتَبَّ	يَتَبَّانِ	وَائِبَانِ	لَمْ يَتَبَّا	لَا يَتَبَّانِ	لِيَتَبَّا لَا تَتَبَّا
وَتَبَّ	مَوْتَبَانِ				
وَتَبُّوا	يَتَبُّونَ	وَائِبُونَ	لَمْ يَتَبُّوا	لَا يَتَبُّونَ	لِيَتَبُّوا لَا تَتَبُّوا
وَتَبُّوا	مَوَاتِبٌ				
وَتَبَّتْ	تَتَبُّ	وَائِبَةٌ	لَمْ تَتَبْ	لَا تَتَبُّ	لِيَتَبَّ لَا تَتَبِّي
اسم آلت					
وَتَبَّتْ	تَتَبَّانِ	وَائِبَتَانِ	لَمْ تَتَبَّا	لَا تَتَبَّانِ	لِيَتَبَّا لَا تَتَبَّا
وَتَبَّتْ	مِيَتَبٌ				
وَتَبَّنَ	يَتَبَّنَ	وَائِبَاتٌ	لَمْ يَتَبَّنَ	لَا يَتَبَّنَ	لِيَتَبَّنَ لَا تَتَبَّنَ
وَتَبَّنَ	مِيَتَبَانِ				
وَتَبَّتْ	تَتَبُّ	<u>مفعول</u>	لَمْ تَتَبْ	لَا تَتَبُّ	لَا تَتَبْ
وَتَبَّتْ	مَوَاتِبٌ				
وَتَبَّتْ	تَتَبَّانِ	مَوْتَوِبٌ	لَمْ تَتَبَّا	لَا تَتَبَّانِ	لِيَتَبَّا لَا تَتَبَّا
اسم تفضل					
وَتَبَّتُمْ	تَتَبُّونَ	مَوْتَوِبَانِ	لَمْ تَتَبُّوا	لَا تَتَبُّونَ	<u>امري</u> لَا تَتَبُّوا
وَتَبَّتْ	أَوْتَبٌ				
وَتَبَّتْ	تَتَبَّنَ	مَوْتَوِبُونَ	لَمْ تَتَبِّي	لَا تَتَبَّنَ	تَبُّ لَا تَتَبْ
وَتَبَّتْ	أَوْتَبَانِ				
وَتَبَّتْ	تَتَبَّانِ	مَوْتَوِبَةٌ	لَمْ تَتَبَّا	لَا تَتَبَّانِ	تَبَّا لَا تَتَبَّا
وَتَبَّتْ	أَوْتَبُونَ				
وَتَبَّتْ	تَتَبَّنَ	مَوْتَوِبَتَانِ	لَمْ تَتَبَّنَ	لَا تَتَبَّنَ	تَبُّوا لَا تَتَبَّنَ
وَتَبَّتْ	وَتَبِّي				
وَتَبَّتْ	أَتَبٌ	مَوْتَوِبَاتٌ	لَمْ أَتَبْ	لَا أَتَبُّ	تَبِّي لَا أَتَبْ
وَتَبَّتْ	وَتَبَّانِ				
وَتَبَّنَا	نَتَبُّ		لَمْ نَتَبْ	لَا نَتَبُّ	تَبَّا لَا نَتَبْ
وَتَبَّيَاتٌ					تَبَّنَ

Вовли мисолларни сулоси мужаррадни 6 бобга кўра келиш ҳоллари.

- 1-боб. وَنَبَّ (и) يَنْبُ – сакрамоқ
- 2-боб. وَضَعَ (а) يَضَعُ – қўймоқ
- 3-боб. وَسِعَ (а) يَسِعُ – кенг бўлимоқ
- 4-боб. وَسَخَّ (а) يَوْسَخُ – кир бўлмоқ
- 5-боб. وَرَثَ (и) يَرِثُ – мерос олмоқ
- 6-боб. وَرَّعَ (у) يَوْرَعُ – тақводор бўлмоқ
- 6-боб. وَبَّأَ (у) يَبَّأُ – вабо касали бўлмоқ

Умумий қоида

Юқорида кўрилдики, вов музорийда касрага йўлиққан пайтида туширилди, учинчи бобда эса фатҳага йўлққан пайтида ҳам туширилди.

Тўртинчи ва олтинчи бобларда эса баъзи феълларда туширилди, баъзиларида туширилмади.

Бу тўртинчи ва олтинчи бобларда қайси феълларда вовни тушириш ва қайсиларда туширмасликни луғат китобларида ёки оғиздан эшитиш орқали билиб олинади.

وَجَلَّ (и) يَوَجَلُّ қўрқмоқ феъли мозий ва музорийда саҳиҳдан фарқсиз тусланади, лекин амрда «вов»ни «ё»га қалб қилинади, мисоли. اَوْجَلَّ اِنْجَلَّ

«Йо»лик мисоллар

يَسَّرَ (и) يَيْسِّرُ (қимор ўйнамоқ) феъли саҳиҳдан фарқсиз тусланади.

يَسَّرَ (у) يَيْسِّرُ (енгил бўлмоқ) феъли эса мозий ва музорида саҳиҳдан фарқсиз тусланади, амрда эса ўрта ўзаги замма бўлганлиги учун «ё»ни «вов»га қалб қилинади, мисоли: اُسِّرَ اَوْسِرَ

Машқ

Сиз қуйидаги мисоллардан 7та феъл ва 5та исм ясанг****

- وَضَعَ (а) қўймоқ
- وَسِعَ (а) кенг бўлмоқ
- وَرِثَ (и) мерос олмоқ

Ажвафлар

Ажвафларни 7 та феъл ва 5та исмда келиш ҳолатлари.

БАЕ (и) يَبِيعُ сотмоқ
 ҚАЛ (у) يَقُولُ айтмоқ
 ХАФ (а) يَخَافُ қўрқмоқ

Изоҳ: бу бобда исми олат келмагани сабабли бошқа бобдан мисол келтирилган:

فَيَاسُ ўлчамоқ

مَقْيَاسُ ўлчов

Яна исми фоиллардаги «йо» Ажвафларда алифга қалб қилинади. بَايَعُ بَايَعُ

ماضى	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امر با	نهى
اسم زمان						
بَاعَ	يَبِيعُ	بَايَعُ	لَمْ يَبِيعْ	لَا يَبِيعُ	يَبِيعْ	لَا تَبِيعْ
مَبِيعٌ						
بَاعَا	يَبِيعَانِ	بَايَعَانِ	لَمْ يَبِيعَا	لَا يَبِيعَانِ	يَبِيعَا	لَا تَبِيعَا
مَبِيعَانِ						
بَاعُوا	يَبِيعُونَ	بَايَعُونَ	لَمْ يَبِيعُوا	لَا يَبِيعُونَ	يَبِيعُوا	لَا تَبِيعُوا
مَبِيعٌ						
بَاعَتْ	تَبِيعُ	بَايَعَةُ	لَمْ تَبِيعْ	لَا تَبِيعُ	تَبِيعْ	لَا تَبِيعِي
مَسْبِيلٌ						
بَاعَتَا	تَبِيعَانِ	بَايَعَتَانِ	لَمْ تَبِيعَا	لَا تَبِيعَانِ	تَبِيعَا	لَا تَبِيعَا
مَسْبِلَانِ						
بِيعَنَّ	يَبِيعَنَّ	بَايَعَاتٌ	لَمْ يَبِيعَنَّ	لَا يَبِيعَنَّ	يَبِيعَنَّ	لَا تَبِيعَنَّ
مَسَائِلٌ						
بِيعَتْ	تَبِيعُ	اسم مفعول	لَمْ تَبِيعْ	لَا تَبِيعُ	لَا يَبِيعْ	لَا تَبِيعْ
اسم آلت						
بِيعْتَمَا	تَبِيعَانِ	مَبِيعٌ	لَمْ تَبِيعَا	لَا تَبِيعَانِ	تَبِيعَا	لَا تَبِيعَا
مَقْيَاسٌ						
بِيعْتُمْ	تَبِيعُونَ	مَبِيعَانِ	لَمْ تَبِيعُوا	لَا تَبِيعُونَ	امري يَبِيعُوا	لَا تَبِيعُوا
مَقْيَاسَانِ						
بِيعَتْ	تَبِيعِينَ	مَبِيعُونَ	لَمْ تَبِيعِي	لَا تَبِيعِينَ	يَبِيعْ	لَا تَبِيعْ
مَقْيَاسٌ						
بِيعْتَمَا	تَبِيعَانِ	مَبِيعَةٌ	لَمْ تَبِيعَا	لَا تَبِيعَانِ	يَبِيعَا	لَا تَبِيعَا
اسم تفضل						

بِعْتَنَ	تَبِعَنَ	مَبِيعَتَانِ	لَمْ تَبِعَنَّ	لَا تَبِعَنَّ	يَبِيعُوا	لَا يَبِيعَنَّ	أَبِيعُ
بِعْتُ	أَبِيعُ	مَبِيعَاتُ	لَمْ أَبِيعْ	لَا أَبِيعُ	يَبِيعُ	لَا أَبِيعُ	
أَبِيعَانِ							
بِعْنَا	نَبِيعُ		لَمْ نَبِيعْ	لَا نَبِيعُ	يَبِيعَا	لَا نَبِيعُ	
أَبِيعُونَ							
بُوعَى					يَبِيعَنَّ		
بُوعِيَانِ							
بُوعِيَاتُ							

ماضى	مضارع	فاعل	جحد	نفى	امر بالام	نهي
اسم زمان						
قَالَ	يَقُولُ	قَائِلٌ	لَمْ يَقُلْ	لَا يَقُولُ	لَيَقُلْ	لَا تَقُلْ
مَقَالَ						
قَالَا	يَقُولَانِ	قَائِلَانِ	لَمْ يَقُولَا	لَا يَقُولَانِ	لَيَقُولَا	لَا تَقُولَا
مَقَالَانِ						
قَالُوا	يَقُولُونَ	قَائِلُونَ	لَمْ يَقُولُوا	لَا يَقُولُونَ	لَيَقُولُوا	لَا تَقُولُوا
مَقَالَاتُ						
قَالَتْ	تَقُولُ	قَائِلَةٌ	لَمْ تَقُولْ	أَتَقُولُ	لَتَقُلْ	لَا تَقُولِ
اسم آلت						
قَالَتَا	تَقُولَانِ	قَائِلَتَانِ	لَمْ تَقُولَا	لَا تَقُولَانِ	لَتَقُولَا	لَا تَقُولَا
مَقُولٌ						
قُلْنَ	يَقُلْنَ	قَائِلَاتُ	لَمْ يَقُلْنَ	لَا يَقُلْنَ	لَيَقُلْنَ	لَا تَقُلْنَ
مَقُولَانِ						
قُلْتَ	تَقُولُ	<u>مفعول</u>	لَمْ تَقُلْ	لَا تَقُولُ	لَأَقُلْ	لَا يَقُلْ
مَقَاوِلُ						
قُلْتُمَا	تَقُولَانِ	مَقُولٌ	لَمْ تَقُولَا	لَا تَقُولَانِ	لَتَقُولَا	لَا يَقُولَا
اسم تفضل						
قُلْتُمْ	تَقُولُونَ	مَقُولَانِ	لَمْ تَقُولُوا	لَا تَقُولُونَ	<u>امري لام</u>	لَا يَقُولُوا
أَقُولُ						

قُلْتُ	تَقُلِينَ	مَقُولُونَ	لَمْ تَقُولِي	لَا تَقُولِينَ	قُلْ	لَا تَقُلْ
قُلْتُمَا	تَقُولَانِ	مَقُولَةٌ	لَمْ تَقُولَا	لَا تَقُولَانِ	قُولَا	لَا تَقُولَا
قُلْتُنَّ	تَقُلْنَ	مَقُولَتَانِ	لَمْ تَقُلْنَ	لَا تَقُلْنَ	قُولُوا	لَا تَقُلْنَ
قُلْتُ	أَقُولُ	مَقُولَاتٌ	لَمْ أَقُلْ	لَا أَقُولُ	قُولِي	لَا أَقُلْ
قُلْنَا	نَقُولُ		لَمْ نَقُلْ	لَا نَقُولُ	قُولَا	لَا نَقُلْ
قُولِيَاتٌ					قُلْنَ	

ماضى	مضارع	فاعل	جحد	نفى	امر بالام	نهى
اسم زمان						
خَافَ	يَخَافُ	خَائِفٌ	لَمْ يَخَفْ	لَا يَخَافُ	لِيَخَفْ	لَا تَخَفْ
مَخَافَةٌ						
خَافَا	يَخَافَانِ	خَائِفَانِ	لَمْ يَخَافَا	لَا يَخَافَانِ	لِيَخَافَا	لَا تَخَافَا
مَخَافَتَانِ						
خَافُوا	يَخَافُونَ	خَائِفُونَ	لَمْ يَخَافُوا	لَا يَخَافُونَ	لِيَخَافُوا	لَا تَخَافُوا
مَخَافَةٌ						
خَافَتْ	تَخَافُ	خَائِفَةٌ	لَمْ تَخَفْ	لَا تَخَافُ	لِتَخَفْ	لَا تَخَافِي
اسم تفضل						
خَافَتَا	تَخَافَانِ	خَائِفَتَانِ	لَمْ تَخَافَا	لَا تَخَافَانِ	لِتَخَافَا	لَا تَخَافَا
أَخَوْفُ						
خِيفَ	يَخْفَنَ	خَائِفَاتٌ	لَمْ يَخْفَنَ	لَا يَخْفَنَ	لِيَخْفَنَ	لَا تَخْفَنَ
أَخَوَفَانِ						
خِيفَتْ	تَخَافُ	<u>مفعول</u>	لَمْ تَخَفْ	لَا تَخَافُ	لَاَخَفْ	لَا يَخَفْ
أَخَوْفُونَ						
خِيفْتُمَا	تَخَافَانِ	مَخَوْفٌ	لَمْ تَخَافَا	لَا تَخَافَانِ	لِتَخَفْ	لَا يَخَافَا
خَوْفِي						
خِيفْتُمْ	تَخَافُونَ	مَخَوْفَانِ	لَمْ تَخَافُوا	لَا تَخَافُونَ	<u>امر بي لام</u>	لَا يَخَافُوا
خَوْفِيَانِ						
خِيفَتْ	تَخَافِينَ	مَخَوْفُونَ	لَمْ تَخَافِي	لَا تَخَافِينَ	خَفْ	لَا تَخَفْ
خَوْفِيَاتٌ						

حَفَّتُمَا	تَخَافَانِ	مَخُوفَةٌ	لَمْ تَخَافَا	لَا تَخَافَانِ	خَافَا	لَا تَخَافَا
حَفَّتُنْ	تَخَفْنِ	مَخُوفَتَانِ	لَمْ تَخَفْنِ	لَا تَخَفْنِ	خَافُوا	لَا يَخَفْنِ
حَفَّتْ	أَخَافُ	مَخُوفَاتُ	لَمْ أَخَفْ	لَا أَخَافُ	خَافِي	لَا أَخَفُ
حَفْنَا	نَخَافُ		لَمْ نَخَفْ	لَا نَخَافُ	خَافَا	لَا نَخَفُ
					خَفْنِ	

Ажвафларни сулосий мужарраднинг олти бобига кўра келиш ҳолатлари.

حَفَّنَ (и) БЭЭ аслида

قَوْلُنْ (у) ҚОЛ аслида

خَوِفْنِ (а) ХОФ аслида

Мозийда ажвафлар икки ҳолатда келади; حَفَّنَ, قُلْنِ, بَعْنِ

Музорийда эса уч ҳил ҳолатда келади;

يَبْعُنْ (и) БЭЭ аслида

يَقُولُنْ (у) ҚОЛ аслида

يَخَوِفُنْ (а) ХОФ аслида

Машқ

سَارَ (и) САЙР қилмоқ, юрмоқ

سَاقَ (у) САҚ ҳайдамоқ

شَاهَ (у) ШОҲ ёки شَوَه (а) ХУНОК бўлмоқ

صَادَ (и) САД овламоқ

Ажвафлардан 7 та феъл ва 5 та исм тусланг*****

Огоҳлантириш: Ҳар-бир ўзакдан исми мафъул, исми замон ва макон, исми олат ва исми тафзилларни олиnaverмайди. Буни билиш учун луғат китобларига муурожаат қилинади.

ШОҲ (а) ажвафларда баъзида иллат ҳарфи бўлган «вов» ҳазф қилинмай ҳам қолади.

Ноқислар

Ноқисларнинг 7 та феъл ва 5 та исмда келиш ҳолатлари;

1. رَمَى (и) РМЙ отмоқ

2. دَعَا (у) ДЭО чақирмоқ

3. بَقِيَ (а) БҚЙ қолмоқ

4. رَخَوَ (y) رَخُوَ юмшоқ бўлмоқ

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امر بالام	نهي	اسم زمان
رَمَى	يَرْمِي	رَامٍ	لَمْ يَرَمْ	لَا يَرْمِي	لِيَرَمْ	لَا تَرَمْ	مَرْمًى
رَمَى	يَرْمِيَانِ	رَامِيَانِ	لَمْ يَرْمِيَا	لَا يَرْمِيَانِ	لِيَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَا	مَرْمِيَانِ
رَمَوْا	يَرْمُونُ	رَامُونَ	لَمْ يَرْمُوا	لَا يَرْمُونُ	لِيَرْمُوا	لَا تَرْمُوا	مَرَامٍ
رَمَتْ	تَرْمِي	رَامِيَةٌ	لَمْ تَرَمْ	لَا تَرْمِي	لَتَرَمْ	لَا تَرْمِي	اسم آلت
رَمَتَا	تَرْمِيَانِ	رَامِيَتَانِ	لَمْ تَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَانِ	لَتَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَا	مِرْمًى
رَمِينَ	يَرْمِينُ	رَامِيَاتُ	لَمْ يَرْمِينُ	لَا يَرْمِينُ	لِيَرْمِينُ	لَا تَرْمِينُ	مِرْمِيَانِ
رَمَيْتَ	تَرْمِي	مفعول	لَمْ تَرَمْ	لَا تَرْمِي	لَأَرَمْ	لَا يَرَمْ	مَرَامٍ
رَمَيْتُمَا	تَرْمِيَانِ	مَرْمًى	لَمْ تَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَانِ	لَتَرْمِيَانِ	لَا يَرْمِيَا	
رَمَيْتُمْ	تَرْمُونُ	مَرْمِيَانِ	لَمْ تَرْمُوا	لَا تَرْمُونُ	لَتَرْمُونُ	لَا يَرْمُوا	اسم تفضيل
رَمَيْتَ	تَرْمِينُ	مَرْمِيُونُ	لَمْ تَرْمِي	لَا تَرْمِينُ	لَتَرْمِينُ	لَا تَرْمِي	أَرْمًى
رَمَيْتُمَا	تَرْمِيَانِ	مَرْمِيَّةٌ	لَمْ تَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَانِ	لَتَرْمِيَا	لَا تَرْمِيَا	أَرْمِيَانِ
رَمَيْتُمْ	تَرْمِينُ	مَرْمِيَتَانِ	لَمْ تَرْمِينُ	لَا تَرْمِينُ	لَتَرْمِينُ	لَا يَرْمِينُ	أَرْمُونُ
رَمَيْتُ	أَرْمِي	مَرْمِيَاتُ	لَمْ أَرَمْ	لَا أَرْمِي	أَرْمِي	لَا أَرَمْ	رُْمًى
رَمَيْنَا	نَرْمِي		لَمْ نَرَمْ	لَا نَرْمِي	أَرْمِيَا	لَا نَرَمْ	رُْمِيَانِ
					أَرْمِينُ		رُْمِيَاتُ

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امر بالام	نهي	اسم زمان
دَعَا	يَدْعُو	دَاعٍ	لَمْ يَدْعُ	لَا يَدْعُو	لِيَدْعُ	لَا تَدْعُ	مَدْعُوَةٌ
دَعَا	يَدْعُوَانِ	دَاعِيَانِ	لَمْ يَدْعُوا	لَا يَدْعُوَانِ	لِيَدْعُوا	لَا تَدْعُوا	مَدْعَوَتَانِ
دَعَا	يَدْعُونُ	دَاعُونَ	لَمْ يَدْعُوا	لَا يَدْعُونُ	لِيَدْعُوا	لَا تَدْعُوا	مَدْعَاتُ
دَعَتْ	تَدْعُو	دَاعِيَةٌ	لَمْ تَدْعُ	لَا تَدْعُو	لَتَدْعُ	لَا تَدْعِي	اسم تفضيل
دَعَتَا	تَدْعُوَانِ	دَاعِيَتَانِ	لَمْ تَدْعُوا	لَا تَدْعُوَانِ	لَتَدْعُوا	لَا تَدْعُوا	أَدْعَى
دَعَوْنَ	يَدْعُونُ	دَاعِيَاتُ	لَمْ يَدْعُونُ	لَا يَدْعُونُ	لِيَدْعُونُ	لَا تَدْعُونُ	أَدْعِيَانِ

دَعَوْتُ	تَدْعُو	<u>مفعول</u>	لَمْ تَدْعُ	لَا تَدْعُو	لَا دَعُ
أَدْعُونَ					
دَعَوْتُمَا	تَدْعُوَانِ	مَدْعُوٌ	لَمْ تَدْعُوا ل	أَتَدْعُوَانِ	لَا يَدْعُوا
دُعَيَا					
دَعَوْتُمْ	تَدْعُونَ	مَدْعُوَانِ	لَمْ تَدْعُوا	لَا تَدْعُونَ	<u>امري</u>
دُعَيَّانِ					
دَعَوْتُ	تَدْعِينَ	مَدْعُوْنٌ	لَمْ تَدْعِي	لَا تَدْعِينَ	أَدْعُ
دُعَيَّاتُ					
دَعَوْتُمَا	تَدْعُوَانِ	مَدْعُوَّةٌ	لَمْ تَدْعُوا	لَا تَدْعُوَانِ	أَدْعُوا
دَعَوْتُنَّ	تَدْعُونَّ	مَدْعُوَّتَانِ	لَمْ تَدْعُونَّ	لَا تَدْعُونَّ	أَدْعُوا
دَعَوْتُ	أَدْعُو	مَدْعُوَاتُ	لَمْ أَدْعُ	لَا أَدْعُو	أَدْعِي
دَعَوْنَا	نَدْعُو		لَمْ نَدْعُ	لَا نَدْعُو	أَدْعُوا
					أَدْعُونَ

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امربا	نهي
	اسم تفضل					
بَقِيَ	يَبْقَى	بَاقٍ	لَمْ يَبْقَ	لَا يَبْقَى	لِيَبْقَ	لَا تَبْقَ
أَبْقَى						
بَقِيَا	يَبْقَيَانِ	بَاقِيَانِ	لَمْ يَبْقَيَا	لَا يَبْقَيَانِ	لِيَبْقَيَا	لَا تَبْقَيَا
أَبْقَيَانِ						
بَقُوا	يَبْقُونُ	بَاقُونَ	لَمْ يَبْقُوا	لَا يَبْقُونَ	لِيَبْقُوا	لَا تَبْقُوا
أَبْقُونُ						
بَقِيَتْ	تَبْقَى	بَاقِيَةٌ	لَمْ تَبْقَ	لَا تَبْقَى	لِتَبْقَ	لَا تَبْقَى
بَقِيَتَا	تَبْقَيَانِ	بَاقِيَتَانِ	لَمْ تَبْقَيَا	لَا تَبْقَيَانِ	لِتَبْقَيَا	لَا تَبْقَيَا
بُقِيَانِ						
بَقِينَ	يَبْقِينَ	بَاقِيَاتُ	لَمْ يَبْقِينَ	لَا يَبْقِينَ	لِيَبْقِينَ	لَا تَبْقِينَ
بُقِيَّاتُ						
بَقِيَتْ	تَبْقَى	<u>مفعول</u>	لَمْ تَبْقَ	لَا تَبْقَى	لَا تَبْقَ	لَا يَبْقَ
بَقِيَتُمَا	تَبْقَيَانِ	مَبْقِيٌ	لَمْ تَبْقَيَا	لَا تَبْقَيَانِ	لِتَبْقَيَا	لَا يَبْقَيَا
بَقِيْتُمْ	تَبْقُونَ	مَبْقِيَانِ	لَمْ تَبْقُوا	لَا تَبْقُونَ	<u>امري</u>	لَا يَبْقُوا
بَقِيَتْ	تَبْقِينَ	مَبْقِيُونُ	لَمْ تَبْقِي	لَا تَبْقِينَ	إِتْبَقِ	لَا تَبْقِ
بَقِيْتُمَا	تَبْقَيَانِ	مَبْقِيَّةٌ	لَمْ تَبْقَيَا	لَا تَبْقَيَانِ	إِتْبَقِيَا	لَا تَبْقَيَا
بَقِيْتُنَّ	تَبْقِينَ	مَبْقِيَّاتَانِ	لَمْ تَبْقَيْنَ	لَا تَبْقَيْنَ	إِتْبَقُوا	لَا يَبْقَيْنَ
بَقِيْتُ	أَبْقَى	مَبْقِيَّاتُ	لَمْ أَبْقَ	لَا أَبْقَى	إِتْبَقِ	لَا أَبْقِ

Бу бобда исми замон ва макон ҳамда исми олат келмаган.

Сулосий мужаррадни 6 бобига кўра ноқисларнинг келиш ҳолатлари;

- 1– боб رَمَى (и) отмоқ, ирғитмоқ
- 2– боб دَعَا (y) чақирмоқ
- 3– боб رَعَى (a) риюя қилмоқ, ўтмоқ
- 4– боб رَضَى (a) рози бўлмоқ
- 5– боб رَخَو (y) ювош бўлмоқ

3– боб رَعَى ни мозийси رَمَى га кўра тусланади, музорийси يَرَعَى эса يَنْقَى га кўра тусланади.

6– боб رَخَو (y) رَخَوَة يَرَخُو ювош бўлмоқ феълнинг мозийси қўйидагича;

رَخَوْتُ	رَخَوْتِ	رَخَوْتُ	رَخَوْتُ	رَخَوْتُ
رَخَوْنَا	رَخَوْتُمَا	رَخَوْتُمَا	رَخَوْنَا	رَخَوْنَا
	رَخَوْتُمْ	رَخَوْتُمْ	رَخَوْنَا	رَخَوْنَا

Музорийси эса يَدْعُو га кўра тусланади.

Сиз қўйидаги ўзаклардан 7 та феъл ва 5 та исмни луғат китоби ёрдамида ясанг.

- بَرَى (и) يَبْرِى қалам учламоқ
 سَهَى (y) يَسْهُو унутмоқ
 رَعَا (a) يَرَعَى ўтламоқ
 رَضَى (a) يَرْضَى рози бўлмоқ

Лафифлар

Лафифлар ноқисдан фарқсиз тусланади.

Сиз қўйидаги ўзаклардан ноқислардаги қоидаларга кўра 7 та феъл ва 5 та исм ясанг;

- رَوَى (и) رَوَايَة، يَرْوَى ривоят қилмоқ
 قَوَى (a) قُوَّةً қучли бўлмоқ
 حَيَّى (a) حَيَاءً، حَيَاةً، يَحْيَى яшамоқ, уялмоқ

Мултавийлар

Мултавийларни 7 та феъл ва 5 та исмда келиш ҳоллари;

сақламоқ, يَقِي وَيَقِي (и) وَفَى

идора қилмоқ, бошқармоқ, وَلَّى وَلَّى (и) وَلَّى

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امر با	نهي
وَفَّى	يَقِي	وَاقٍ	لَمْ يَقِ	لَا يَقِي	لِيَقِ	لَا تَقِ
وَقَبَا	يَقْبَانِ	وَأَقْبَانِ	لَمْ يَقْبَا	لَا يَقْبَانِ	لِيَقْبَا	لَا تَقْبَا
وَقُوا	يَقُونُ	وَأَقُونُ	لَمْ يَقُوا	لَا يَقُونُ	لِيَقُوا	لَا تَقُوا
وَقَتْ	تَقِي	وَأَقِيَّةٌ	لَمْ تَقِ	لَا تَقِي	لِتَقِ	لَا تَقِي
وَقَتَا	تَقِيَانِ	وَأَقِيَتَانِ	لَمْ تَقِيَا	لَا تَقِيَانِ	لِتَقِيَا	لَا تَقِيَا
وَقَيْنَ	يَقِينُ	وَقِيَاتٌ	لَمْ يَقَيْنَ	لَا يَقِينُ	لِيَقَيْنَ	لَا تَقَيْنَ
وَقِيَتْ	تَقِي	<u>مفعول</u>	لَمْ تَقِ	لَا تَقِي	لَأَقِ	لَا تَقِ
وَقِيْتِمَا	تَقِيَانِ	مَوْقِيٌّ	لَمْ تَقِيَا	لَا تَقِيَانِ	لِتَقِ	لَا تَقِيَا
وَقِيْتُمْ	تَقُونُ	مَوْقِيَانِ	لَمْ تَقُوا	لَا تَقُونُ	<u>امري</u>	لَا تَقُوا
وَقِيَتْ	تَقِينُ	مَوْقِيُونُ	لَمْ تَقِي	لَا تَقِينُ	قِ	لَا تَقِ
وَقِيْتِمَا	تَقِيَانِ	مَوْقِيَّةٌ	لَمْ تَقِيَا	لَا تَقِيَانِ	قِيَا	لَا تَقِيَا
وَقِيْنِ	تَقِينُ	مَوْقِيَتَانِ	لَمْ تَقَيْنَ	لَا تَقِينُ	قُوا	لَا تَقَيْنَ
وَقِيْتُ	أَقِي	مَوْقِيَاتٌ	لَمْ أَقِ	لَا أَقِي	قِي	لَا أَقِ
وَقَيْنَا	نَقِي		لَمْ نَقِ	لَا نَقِي	قِيَا	لَا نَقِ
					فَيْنَ	

Буларни исми замон ва макон, исми олат ва исми тафзиллар лугат китобида келтирилмагани учун бу ерда келтирилмади.

ماضي	مضارع	فاعل	جحد	نفي	امربالام	نهي	اسم زمان ومكان
وَلَّى	يَلِي	وَالٍ	لَمْ يَلِ	لَا يَلِي	لِيَلِ	لَا تَلِ	مَوْلَى
وَلَّيَا	يَلِيَانِ	وَالَيْنِ	لَمْ يَلِيَا	لَا يَلِيَانِ	لِيَلِيَا	لَا تَلِيَا	مَوْلِيَانِ
وَلُّوا	يَلُونُ	وَالُونُ	لَمْ يَلُّوا	لَا يَلُونُ	لِيَلُّوا	لَا تَلُّوا	مَوْلَالٍ
وَلَّيْتُ	تَلِي	وَالِيَّةٌ	لَمْ تَلِ	لَا تَلِي	لِتَلِ	لَا تَلِي	<u>اسم آلت</u>
وَلَّيْتَا	تَلِيَانِ	وَالِيَتَانِ	لَمْ تَلِيَا	لَا تَلِيَانِ	لِتَلِيَا	لَا تَلِيَا	مَوْلَّةٌ
وَلَّيْنِ	يَلِينُ	وَالِيَاتٌ	لَمْ يَلَيْنِ	لَا يَلَيْنِ	لِيَلَيْنِ	لَا تَلَيْنِ	مَوْلَاتَانِ
وَلَّيْتُ	تَلِي	<u>مفعول</u>	لَمْ تَلِ	لَا تَلِي	لَأَلِ	لَا تَلِ	مَوْلَاتٌ
وَلَّيْتِمَا	تَلِيَانِ	مَوْلِيٌّ	لَمْ تَلِيَا	لَا تَلِيَانِ	لِنَلِ	لَا تَلِيَا	<u>اسم تفضيل</u>
وَلَّيْتُمْ	تَلُونُ	مَوْلِيَانِ	لَمْ تَلُّوا	لَا تَلُونُ	<u>امري لام</u>	لَا تَلُّوا	أَوْلَى
وَلَّيْنَا	نَلِينُ	مَوْلِيُونُ	لَمْ نَلِي	لَا نَلِينُ	لِ	لَا تَلِ	أَوْلِيَانِ

وَلَيْتُمْ	تَلِيَانِ	مَوْلِيَّةٌ	لَمْ تَلِيَا	لَا تَلِيَانِ	لِيَا	لَا تَلِيَا	أُولُونَ
وَلَيْتَنَ	تَلِيْن	مَوْلِيَّتَانِ	لَمْ تَلِيْن	لَا تَلِيْن	لُوا	لَا يَلِيْن	وُلِيَا
وَلَيْتُ	أَلِي	مَوْلِيَّاتٌ	لَمْ أَلِ	لَا أَلِي	لِي	لَا أَلِ	وُلِيَّانِ
وَلَيْنَا	نَلِي	لَمْ نَلِ	لَا نَلِي	لِيَا	لِيْن	لَا نَلِ	وُلِيَّاتٌ

Мултавийлар охири ноқис каби тусланади, аввали эса «вов» ли мисол каби тусланади.

Сиз қуйидагиларнинг ўзагидан 7 та феъл ва 5та исм тусланг;

باجارموқ وفاء يَفِي (и) وَفَى
 яқин бўлмоқ وُلِيَ (и) وَلِيَ

Қоида

Икки алиф бир жойда келса, иккинчисини олдинги алифни ҳаракатига биноан қалб қилинади.

أَ أَمَنْ - آمَنَ
 أُ أُمِنَ - أُمِنَ
 إِ إِيمَانٌ - إِيْمَانٌ

Яна истемолда кўп ишлатиладиган أَحَذَ ва أَكَلَ феъллари амрининг аввалдаги иккита алифи ҳам хазф қилинади. Мисоли;

أَتَّخَذَ - أَخَذَ
 أَكُلُ - أَكَلُ

кўрмақ феъллини мозийси رَأَى ноқис رَمَى га кўра тусланади, музорийси эса икки иллат ҳарфи алифга қалб қилинишга кўра тусланади;
 يَرَأَى - يَرَى - يَرَى

Бирлик.	Иккилик.	Учлик.
يَرَى	- يَرَيَانِ	يَرَوْنَ музаккар
تَرَى	- تَرَيَانِ	يَرَيْنَ муаннас
تَرَى	- تَرَيَانِ	تَرَوْنَ музаккар
تَرَيْنَ	- تَرَيَانِ	تَرَيْنَ муаннас
أَرَى	-	تَرَى

Амр олиш қоидалари

Амр феълини икки амалиёт билан олинади, биринчиси охирини сукун қилинади, иккинчиси музораят ҳарфини туширилади;

بَيِّعُ - بَعِ، تَقُولُ - قُلْ، تَتَّبِعُ - تَبِ، تَغْفِرُ - فِرْ
تَرَى - رَ، تَقَى - قَ، تَرَوِي - ارُو، تَرْمِي - اِرْمِ

Охири иллатли ҳарфларда иллат ҳарфини тушишлиги сукундан ўринбосар бўлади, биринчи ҳарф ҳаракатли бўлса, ўзи қолади, бўлмаса алфи васлийяни феълини ўрта ўзаги яъни فَعَلَ ни ع ни ҳаракатига кўра келтирилади.

Мисоли;

ماضي	مضارع	أمر
قَالَ	يَقُولُ	قُلْ
دَعَا	يَدْعُو	ادْعُ
بَرَى	يَبْرِي	ابْرِ
بَقِيَ	يَبْقَى	ابْقَ
مَدَّ	يَمُدُّ	مُدَّ
وَضَعَ	يَضَعُ	ضَعْ
وَفَى	يَفِي	قَ

Еттига ақсомни мажҳул ҳолда келиши

Саҳиҳ феълларнинг мажҳуллари юқорида ўтди. Музоъаф феълларни мажҳуллари;

ماضي	مضارع
فَرَّ	يُفِرُّ
فَرَّأَ	يُفِرِّانَ
فَرُّوا	يُفِرُّونَ
فَرَّتْ	تُفِرُّ
فَرَّتَا	تُفِرَّانِ
فَرَرْنَ	يُفِرَّرْنَ
فَرِرَتْ	تُفِرُّ
فَرَرْتُمَا	تُفِرَّانِ
فَرَرْتُمْ	تُفِرُّونَ
فَرِرْتِ	تُفِرِّينَ
فَرَرْتُمَا	تُفِرَّانِ

فَرَرْنَا	فَرَرْنَا
فَرَرْتُ	فَرَرْتُ
نَفَرْتُ	نَفَرْتُ

«Вов»ли мисоллар саҳиҳдан фарқсиз тусланади, ёки мисоллар музорийсини эса «йо»сини «вов»га қалб қилинади $\text{يُوسِرُ} - \text{يُسِرُّ}$

Ажвафларни мажҳуллари

ماضي	مضارع
------	-------

قِيلَ	يُقَالُ
قِيْلَا	يُقَالَانِ
قِيلُوا	يُقَالُونَ
قِيلَتْ	تُقَالُ
قِيلَتَا	تُقَالَانِ
قِيلَنَ	يُقَلْنَ
قِيلَتْ	تُقَالُ
قِيلْتَا	تُقَالَانِ
قِيلْتُمْ	تُقَالُونَ
قِيلَتْ	تُقَالِينَ
قِيلْتَا	تُقَالَانِ
قِيلْنِ	تُقَلْنَ
قِيلْتُ	أَقَالُ
قِيلْنَا	تُقَالُ

Лафифларни мажҳуллари ноқислардан фарқсиз тусланади. Мултавийларни мозийси ноқислардан фарқсиз тусланади ҳамда музорийсини «вов»и тушмайди.

مضارع

يُوقَى	تُوقَى	أُوقَى
يُوقِيَانِ	تُوقِيَانِ	تُوقَى
يُوقُونَ	تُوقُونَ	
يُوقَى	تُوقِينَ	
يُوقِيَانِ	تُوقِيَانِ	

2- боб

12 та сулосий мазидларни 7 та ақсомда келиши ва ҳамзаланган ҳолда келишидаги ўзгаришлар.

Қоида: ف си, ع ни, ل ми ҳамзаланган мазидларда иккита ҳамза бир жойда келса, иккинчиси сукукли бўлса, иккинчисини биринчисининг ҳаракатига қараб қалб қилинади.

Мисоллар: آمَنَ иймон келтирди

أُؤْمِنُ иймон келтираман

إِيْمَانٌ иймон келтирмоқ

Бошқа ҳолатларда ҳамза ўз ўрнида қолади.

Мисоллар: يُؤْمِنُ يُقْرَأُ يُؤْمِ

ماضي

مضارع

أمر

مصدر

أَرَى

يُرَى

أَرِ

إِرَاءَةٌ

Асли мозийси أَرَى кўрсатди, музорийси يُرَى кўрсатган эди, айтилиши қийин бўлгани учун ҳамзаси ҳазф қилинган, унинг ҳаракатини олдинги ҳарфга кўчирилган натижада:

إِرَاءَةٌ - أَرِ - يُرَى - أَرَى

бўлган. Музорий мажҳули يُرَى бўлади.

Қоида: Агарда калимани аслий ҳарфларидан бири тушириб қолдирилса, ە ундан ўринбосар бўлиб келади.

Мисоллар:

إِقَامَةٌ - أَقَامَ، صِلَةٌ - وَصَلَ

مُرَاعَاةٌ - رَاعَى، إِرَاءَةٌ - أَرَى

Сулосий мазидни 1-бобини 7 та ақсомда келиш ҳолатлари

1-си музоъаф;

مصدر

أمر

مضارع

ماضي

إِحْبَابٌ

أَحِبَّ

يُحِبُّ

أَحَبَّ

Қоида: Агар **فعل** ни **ع** и **ل** ини баробаридаги икки ҳарф бир жинсда бўлиб, ҳар иккаласи ҳаракатли бўлса, идғом қилинади. Бордию иккинчиси сукунли бўлса ора очилади. Мисоли: **أَحَبُّ** ғоибини муаннас кўплиги **أَحَبِّينَ** бўлади. **يُحِبُّ** ғоибини муаннас кўплиги **يُحِبِّينَ** бўлади.

Бу бобнинг мажҳули;

ماضي	مضارع
أَحَبُّ	يُحِبُّ

اسم فاعل	اسم مفعول
مُحِبٌّ	مُحَبَّبٌ

Машқ: Сиз **أَقْرَأَ** (иқроқ бўлмоқ) ўзагидан 7 та феъл ҳамда исми фоил ва исми мафъул ясанг.

2-си мисоли вовий;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَوْجَبَ	يُوجِبُ	أَوْجِبْ	إِيجَابٌ
اسم مفعول	اسم فاعل		
مُوجَبٌ	مُوجِبٌ		

Мисол:

أَيَسَّرَ	يُوسِّرُ	أَيِّسِّرْ	إِيْسَارٌ
مُوسِّرٌ			مُوسِّرٌ

Вовли мисолларда масдарни «вов»ини «йо»га қалб қилинди. «Йо»ли мисолларда эса музорийни, исми фоилни ва исми мафъулни «йо»сини қалб қонунига кўра «вов»га қалб қилинган.

Мажҳули:

أَوْجَبَ	يُوجِبُ
----------	---------

Машқ: Сиз **أَوْقَفَ** дан 7 та феъл, исми фоил ва исми мафъул ясанг.

3-си ажваф;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
أَقَامَ	يُقِيمُ	أَقِمْ	إِقَامَةٌ

اسم مفعول اسم مفعول
مُقِيمٌ مُقَامٌ

Мозийнинг муаннас кўплигида أَقَمَ бўлади, музорийни муаннас кўплигида يُقِمَنَّ يُقِمَنَّ бўлади.

Мажҳули:

يُقَامُ - أَقِيمَ бўлади.

Машқ: Сиз إِفَاضَةٌ дан 7 та феъл, исми фоил ва исми мафъул ясанг.

4-си ноқис;

Қоида: Ноқисларда зоида ت билан бошланган бошқа боблар, сулосий мужарраднинг биринчи боби رَمَى каби тусланади. Мисоллари;

إِمْتَدَى، اِنْحَنَى، عَادَى، رَمَى، أَرْضَى

Зоида ت билан бошланганлари эса يَسَعَى سَعَى даги қонунларга кўра тусланади.

Мисоллари:

تَرَضَى، تَرَقَّى

Қоида: Сулосий мазидни اِفْعَالٌ، اِنْفَعَالٌ، اِسْتِفْعَالٌ бобларининг ноқисларини охиридаги иллат ҳарфлари масдарларида ҳамзага алмаштирилади. Мисоллари:

اِرْضَاءٌ، اِمْتِدَاءٌ، اِنْحِنَاءٌ، اِسْتِجْلَاءٌ кабилар.

مصدر أمر مضارع ماضي
اِرْضَاءٌ اَرْضِ يُرْضِي اَرْضَى

اسم فاعل اسم مفعول
مُرْضٍ مُرْضًى

Мажҳули: يُرْضَى، اَرْضَى

Машқ: Сиз اَهْدَى ни 7 та феъл, исми фоил ва исми мафъул қилиб тусланг.

Лафифлар ноқислардан фарқсиз тусланади. Мултавийлар ҳам ноқислар каби тусланади лекин масдаридаги «вов» «йо»га қалб қилинади.

مصدر أمر مضارع ماضي
اِنْحَاءٌ اَوْحِ يُوحِي اَوْحَى

Машқ: Сиз اِرْوَاءٌ ва اِنْحَاءٌ ни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 2-боби

Музоъафлар, мисоллар ва ажвафлар саҳиҳдан фарқсиз тусланади. Ноқис.

ماضي رَبِّي	مضارع يُرَبِّي	أمر رَبِّ	مصدر تَرْبِيَّةٌ
اسم مفعول مُرَبَّى			اسم فاعل مُرَبِّ

Бу феълнинг мажҳули رَبِّي، رَبِّي бўлади.

Лафифлар ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Машқ: سَوَّى، حَيَّى، وَقَّى ларни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 3-боби.

1-Музоъаф;

ماضي حَاجَّ	مضارع يُحَاجُّ	أمر حَاجَّ	مصدر مُحَاجَّةٌ
----------------	-------------------	---------------	--------------------

Исми фоил: مُحَاجٌّ

Мажҳули يُحَاجُّ حُوجَّ бўлади.

Машқ: Сиз فَرَّ، يَفِرُّ даги қоидаларга кўра حَاجَّ ни тусланг. Мисоллар ва ажвафлар саҳиҳ каби тусланади.

Ноқис;

ماضي رَاعَى	مضارع يُرَاعَى	أمر رَاعَ	مصدر مُرَاعَاةٌ
----------------	-------------------	--------------	--------------------

اسم مفعول مُرَاعَى	اسم فاعل مُرَاعٍ
-----------------------	---------------------

Бу феълни мажҳули يُرَاعَى، رُوعَى бўлади.

Лафиф ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Машқ: عَايَى ва وَالَى ни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 4-боби

قُضِيَ	يُنْضَمُ	يُنْضَمُ	يُنْضَمُ
--------	----------	----------	----------

Исми фоил;

مُنْضَمٌ

Машқ: انْقَضَى ни тусланг.

Ажваф

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِنْقَادَ	يُنْقَادُ	إِنْقَدْ	إِنْتِقَادُ

Исми фоил;

مُنْقَادُ

Бу бобни ғоибини муаннас кўплигида мозийда **إِنْقَدَنَّ**, музорийда эса **يُنْقَدَنَّ** бўлади.

Амр феъли

مؤنث	مذكر
إِنْقَادِي	إِنْقَدُ
إِنْقَادَا	إِنْقَادَا
إِنْقَدَنَّ	إِنْقَادُوا

Мажҳули: **يُنْقَادُ** бўлади, ғоибни муаннас кўплигида мозийда **إِنْقَدَنَّ** музорийда **يُنْقَدَنَّ** бўлади.

Машқ: **إِنْقَاسَ** ни тусланг.

Ноқис;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِنْهَرَى	يُنْهَرَى	إِنْهَرِ	إِنْهَرَاءُ

Йиртилмоқ.

Исми фоил;

مُنْهَرٍ

Мажҳули: Мозийси **إِنْهَرَى**, музорийси **يُنْهَرَى** бўлади.

Лафифлар ноқислар каби тусланади. Бу бобда мултавийлар келмаган.

Машқ: **إِنْرَوَى** ва **إِنْبَرَى** ни тусланг.

Сулосий мазиднинг 5-боби

Музоъаф;

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
اِحْتِجَاجٌ	اِحْتَجِّ	يَحْتَجُّ	اِحْتَجَّ
مُحْتَجٌّ			

Исми фоил;

Мажҳули бўлади. يُحْتَجُّ اِحْتَجَّ

Машқ: اعْتَمَّ салла ўрамоқ феълини тусланг.

Вовли мисол;

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
اِتِّحَادٌ	اِتَّحِدْ	يَتَّحِدُ	اِتَّحَدَ
اسم المفعول مُتَّحِدٌ	اسم الفاعل مُتَّحِدٌ		

Мажҳули бўлади. يَتَّحِدُ اِتَّحَدَ

«Йо»лик мисол.

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
اِتِّسَارٌ	اِتَّسِرْ	يَتَّسِرُ	اِتَّسَرَ
اسم المفعول مُتَّسِرٌ	اسم الفاعل مُتَّسِرٌ		

اِفْتِئَالَ бобидаги ўзгаришлар учун қоидалар.

1. فَعَلَ ни ف сини баробарида «вов» ёки «йо» ҳарфлари келса, уларни тушириб, боб аломати ت ни иккилантирилади.

Мисоллар: اِتَّحَدَ – اِوْتَحَدَ

اِتَّسَرَ – اِئْتَسَرَ бўлади.

2. فَعَلَ ни ف сини баробарида йўғон товуш билан ўқиладиган ط , ظ , ص , ض ҳарфлари келса, боб аломати бўлган кичкина ت ни катта ط га алмаштирилади.

Мисоллари:

اِضْطَرَبَ – اِضْطَرَبَ – ضَرَبَ
 اِطَّلَعَ – اِطَّلَعَ – طَلَعَ
 اِضْطَرَبَ – اِضْطَرَبَ – ضَرَبَ
 اِظْطَلَمَ – اِظْطَلَمَ – ظَلَمَ

3. فَعَلَ ни сани баробарида د، ذ، ر ҳарфлари келса, боб аломати ت ни д га алмаштириш ҳам мумкин.

إِدْرَأْ - إِدْتَرَأْ - دَرَأْ
إِذْذَحَرَ - إِذْذَحَرَ - ذَحَرَ
إِزْجَرَ - إِزْجَرَ - زَجَرَ

4. Ифтиёол бобининг ت си ز، د، ظ ҳарфларининг худди ўзига алмаштирилиши ҳам мумкин.

إِظْلَمَ - إِظْلَمَ - ظَلَمَ
إِذْكَرَ - إِذْكَرَ - ذَكَرَ
إِزْجَرَ - إِزْجَرَ - زَجَرَ

5. إِذْكَرَ ни ذ сани д га ҳам алмаштирилади.
إِذْكَرَ бўлади.

6. فَعَلَ ни сани баробарида ҳамза келса, ҳамзани «йо»га қалб қилиб, «йо»ни тушириб боб аломати ت ни иккилантирилади:

إِئْتَذَرَ - إِئْتَذَرَ - أَخَذَ бўлади.

Машқ: إِئْتَذَرَ ни тусланг.

Ажваф;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِخْتَارَ - танламоқ	يَخْتَارُ	إِخْتَرْ	إِخْتِيَارٌ

Исми фоил;

مُخْتَارٌ

Бу боб إِئْتَذَرَ туслангани каби тусланади.

Машқ: Сиз إِقْنَاتَ ни тусланг.

Ноқис;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِجْتَلَى	يَجْتَلِي	اجْتَلِ	إِجْتِلَاءٌ

اسم المفعول	اسم الفاعل
مُجْتَلًى	مُجْتَلٍ

Мажҳули يُجْتَلَى أُجْتَلَى бўлади.

Лафиф ноқис каби тусланади. Мултавийда эса ўтган қоидаларга кўра «вов»ни тушириб, боб аломати ت ни иккилантирилади: إِتَقَى - وَتَقَى бўлади.

Исми фоил;

مُتَقًى

Машқ: Сиз **إِتْقَاءٌ** ни тусланг.

Олтинчи ва еттинчи боб мазидларида ўзгаришлар жуда кам учрайди.
Олтинчи ва еттинчи боб ажвафлари саҳиҳ каби тусланади.

Машқ: Сиз **إِسْوَدَّ** ва **إِسْوَدَّ** ни феъллар ва исмларда тусланг.

Сулосий мазиднинг 8-боби

Музоъаф, мисол ва ажвафлар каби тусланади.

Ноқис;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
تَرَقَّى - كۆтарилмоқ	يَتَرَقَّى	تَرَقَّ	تَرَقُّ
	اسم الفاعل مُتَرَقِّ		اسم المفعول مُتَرَقَّى

Мажҳули **يَتَرَقَّى** бўлади.

Лафиф ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Сиз **تَزَوَّجَ** яширинмоқ, **تَوَقَّى** эҳтиёт бўлмоқ ўзакларидан феъллар ва исмлар ясанг.

Эслатма: **يَسَعَى** даги қонунларга кўра тусланг.

Сулосий мазиднинг 9-боби

Музааф;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
تَصَامَّ - Ўзини карга солмоқ	يَتَصَامَّمُ	تَصَامَّ	تَصَامُّ

Исми фоил;

مُتَصَامَّمٌ

ёки саҳиҳ каби тусланади

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
تَصَامَّم	يَتَصَامَّمُ	تَصَامَّم	تَصَامَّمُ

Машқ: Сиз **تَمَّسَّ** дан феъллар ва исмлар ясанг.

Мисол ва ажвафлар саҳиҳ каби тусланади.

Ноқис;

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
تَصَابُ	تَصَابْ	يَتَصَابَى	تَصَابَى

Ўзини болаларча тутмоқ –

Исми фоил مُتَصَابٌ

Мажҳули: يُتَصَابَى تُصُوبَى бўлади.

Лафифлар ва мултавийлар ноқис каби тусланади.

Машқ: Сиз تَعَايى تَوَارَى ни тусланг.

Сулосий мазиднинг 10-боби

Музоъаф:

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
إِسْتَجَابَ	إِسْتَجِبْ	يَسْتَجِبُ	إِسْتَجَبَ
اسم المفعول	اسم الفاعل		
مُسْتَجَبٌ	مُسْتَجِبٌ		

Мажҳули;

مضارع	ماضي
يَسْتَجِبُ	إِسْتَجِبَ

Машқ: Сиз إِسْتَحَقَّ дан феъллар ва исмлар ясанг.

Мисоллар саҳиҳ каби тусланади, фақат «вов»ли мисолни вовини масдарида «йо»га қалб қилинади.

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
إِسْتِجَابَ	إِسْتَوْجِبْ	يَسْتَوْجِبُ	إِسْتَوْجَبَ

Ажваф;

مصدر	أمر	مضارع	ماضي
إِسْتِجَابَةً	إِسْتَجِبْ	يَسْتَجِبُ	إِسْتَجَبَ
اسم المفعول	اسم الفاعل		
مُسْتَجَابٌ	مُسْتَجِبٌ		

Ғоибни муаннас кўплигида мозийда يُسْتَجِبُ музорийда إِسْتَجِبَ бўлади.

Мажҳули;

مضارع	ماضي
يَسْتَجِبُ	إِسْتَجِبَ

Машқ: Сиз إِسْتَقَامَ ни тусланг.

Ноқис;

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِسْتَجَلَى	يَسْتَجَلَى	إِسْتَجَلِ	إِسْتِجْلَاءٌ

اسم المفعول	اسم الفاعل
مُسْتَجَلَى	مُسْتَجَلٍ

Мажҳули бўлади. *يُسْتَجَلَى* *إِسْتَجَلَى*

Лафиф ва мултавийлар ноқис каби тусланади, лекин мултавийни *ف* си баробаридаги *вов* масдарда «йо»га қалб қилинади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِسْتَوْفَى	يَسْتَوْفَى	إِسْتَوْفِ	إِسْتِيفَاءٌ

Машқ: Сиз *إِسْتَوْفَى*, *إِسْتَوْفَى* ни тусланг.

Сулосий мазиднинг 11-боби

Бу бобдаги ўзгаришлар «вов»ли ноқисга тўғри келади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِجْلَوَى	يَجْلَوَى	إِجْلَوْلِ	إِجْلِيلَاءٌ

Сулосий мазиднинг 12-боби

Бу бобда ўзгаришлар учратилмаган.

Рубоъий мужаррадлардаги ўзгаришлар лафифларга тўғри келади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
ضَوَضَى	يُضَوَضَى	ضَوَضِ	ضَوَضَاءٌ

اسم المفعول	اسم الفاعل
مُضَوَضَى	مُضَوَضٍ

Рубоъий мазидлардаги ўзгаришлар ноқис бобига тўғри келади.

ماضي	مضارع	أمر	مصدر
إِسْلَنْقَى	يَسْلَنْقَى	إِسْلَنْقِ	إِسْلِنْقَاءٌ

Чалқанча ётмоқ — *إِسْلَنْقَى*

Исми фоил;

مُسْلَنْقٍ

تَفَاعُلٌ, *تَفَاعُلٌ*, *تَفَعُّلٌ* бобларидаги ўзгаришлар.

Зоида ت билан бошланадиган бу уч феълларни музорийсида ت қўшиладиган саккизта сийғада, ғойбни муаннас муфрад тасниясини ва олти тас мухотабда боб аломатини бўлган ت тушиб қилиши мумкин.

Мисол; تَنْزُلُ тушмоқ.

تَنْزُلُ - تَنْزَلُ
تَنْزَلَانِ - تَنْزَلَانِ
تَنْزُلُونَ - تَنْزُلُونَ
تَنْزَلِينَ - تَنْزَلِينَ
تَنْزَلْنَ - تَنْزَلْنَ

اِفْتِعَالُ бобидаги ўзгаришлар

Ифтиъол бобига кўчадиган феълларнинг ع ни

ت ҳарфларида бўлса, музорийда боб аломатини бўлган ت ни шу ҳарфга алмаштириш ёки кириштириш мумкин, бунда ت нинг фатҳасини ўзидан олдинги ҳарфга кўчирилади.

Мисол;

يَنْتَرُ - يَنْتَرُ، يَقْتُلُ - يَقْتُلُ
يَنْتَرُ - يَنْتَرُ، يَهْدِي - يَهْدِي
يَنْتَرُ - يَنْتَرُ، يَغْتَرِقُ - يَغْتَرِقُ
يَنْتَرُ - يَنْتَرُ، يَنْتَرِعُ - يَنْتَرِعُ
يَنْتَرُ - يَنْتَرُ، يَخْصِمُ - يَخْصِمُ
يَنْتَرُ - يَنْتَرُ، يَلْطَمُ - يَلْطَمُ

бу феълларнинг ف си касра билан ўқилиши ҳам мумкин;

يَخْصِمُ يَقْتُلُ

يَنْتَرُ бобларининг ف си баробаридаги ҳарф шу ўн битта ҳарфдан бири бўлса, зоида ت ни шу ҳарфга алмаштириб, кириштириш мумкин. Масдари ва мозийсида иккитасини олдиға васлий ҳамзани келтирилади ҳамда бир жойда бўлиб қолган иккита бир хил ҳарф бириктирилади.

يَدْنَرُ - يَدْنَرُ، تَدْنَرُ - تَدْنَرُ
يَدْنَرُ - يَدْنَرُ، يَدْنَرُ - يَدْنَرُ

Масдарини ҳамзали бобларнинг масдаридек қилинади:

يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ
يَدْنَرُ يَدْنَرُ

إِزْيَانٌ يَزِينُ إِزِينُ تَزِينُ
إِسْمَاعُ يَسْمَعُ إِسْمَعُ تَسْمَعُ
إِطْهَارُ يَطْهَرُ إِطْهَرُ تَطْهَرُ

Қуръони каримдаги

каби сўзлар ҳам шу бобдандир.

يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ، يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، إِدَارَكُمُ، يَطْهَرَنَ، إِنَّا قُلْتُمْ، لَا يَسْمَعُونَ